

Sprogvalg på danske universiteter i historisk perspektiv

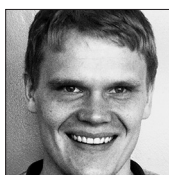
Indledning¹

Spaniere taler spansk, svenskere svensk, og i Danmark taler vi dansk. Sådan er det, og sådan har det altid været. Det ved ethvert barn. At det i virkeligheden forholder sig ganske anderledes – at nationalstater som Spanien, Sverige og Danmark som hovedregel faktisk er flersprogede på den ene eller anden måde – er noget selv voksne en gang imellem må huske(s) på.

I Danmark har man gennem tiderne gjort brug af en række forskellige sprog i forskellige sammenhænge. I middelalderen spillede latin en stor rolle i kirke, lærdom og i mindre og mindre grad i lov og forvaltning. Plattysk var til tider hoffets, håndværkernes og de rejsende skuespilleres sprog. Højtysk var i en periode diplomatiets sprog, senere erstattet af fransk, som i en overgang var den finere dannelses sprog.

I dag udgør engelsk for mange danskere en ekstra sproglig referenceramme ved siden af dansk (Haberland og Mortensen 2009). Engelsk spiller en så central rolle, at man i mange sammenhænge ligefrem taler om parallelsproglighed mellem dansk og engelsk, selvom det kan være uklart, om ‘parallelsproglighed’ skal opfattes som en programmerklæring eller en statusbeskrivelse.

Diskussionen om sprogvalg handler ikke mindst om situationen på universiteterne, hvor engelsk i høj grad har vundet indpas i lø-

JANUS MORTENSEN

Cand.mag, ph.d.

Postdoc/adjunkt

Roskilde Universitet, Institut for Kultur og Identitet

jamo@ruc.dk

HARTMUT HABERLAND

docent, MA i tysk og filosofi (Berlin)

Roskilde Universitet, Institut for Kultur og Identitet

hartmut@ruc.dk

bet af de sidste 10-15 år. Hvordan skal vi forholde os til det? Er det ikke mest 'naturligt', at man taler dansk på danske universiteter? Det kan man måske mene, men hvis man ser på udviklingen i sprogvalget gennem tiderne, viser det sig, at der ikke er noget 'unaturligt' i at bruge andre sprog end dansk på danske universiteter. Tværtimod.

Dansk universitetshistorie light

Dansk universitetshistorie starter med grundlæggelsen af Københavns Universitet i 1479. Faktisk er Københavns Universitet Danmarks eneste universitet² frem til 1928, hvor *Universitetsundervisningen i Jylland* indvies (i dag bedre kendt som *Aarhus Universitet*). Når man taler om sprogvalg på danske universiteter gennem tiderne, handler det derfor i høj grad – men ikke udelukkende – om forholdene på Københavns Universitet.

Undervisningssproget på Københavns Universitet var fra starten latin. Man skal faktisk helt frem til den sidste halvdel af 1700-tallet, før latin for alvor begynder at få konkurrence som undervisningssprog. De 'nye' sprog var i første omgang primært tysk og fransk; dansk melder sig først på banen senere, bl.a. fordi mange af underviserne i det 17. og 18. århundrede slet ikke talte dansk – de var nemlig i stort antal importeret fra Slesvig-Holsten og fra andre lande i Europa.

Fra oprettelsen af Sorø Akademi i 1623 er Københavns Universitet dog ikke alene om at repræsentere det, vi i dag med et samlet begreb kan kalde 'videregående uddannelse'. Sorø Akademi var en uddannelsesinstitution, hvor unge adelsmænd kunne tilegne sig færdigheder såsom »fægtning, dans, ridekunst, moral, politik og moderne sprog, særlig fransk« – *uden* at tage på bekostelige dannelsesrejser (Tamm 1991:206-7). På Sorø Akademi var undervisningssproget fra begyndelsen tysk, så selvom latin herskede på Københavns Universitet, foregik højere uddannelse i 1600-tallets Danmark altså ikke nødvendigvis på latin.

I det 18. århundrede kommer der yderligere skred i tingene. På Sorø Akademi skifter man til dansk som undervisningssprog, og på Københavns Universitet begynder flere og flere undervisere at bruge andre sprog end latin, primært tysk og fransk, men også i et vist omfang dansk.

I det 19. århundrede går det for alvor ned ad bakke for latin som undervisningssprog på Københavns Universitet. Det synes til dels at hænge sammen med, at underviserne ikke længere mestrer sproget tilstrækkeligt. »Kors i Jesu navn, hvad han staaer og tæller os til de

fattige latinske Gloser«; skriver studerende P.O. Brøndsted fx i 1801 om professor Müllers latin og fortsætter: »Saa meget er vist: kunde jeg ej tale renere, lettere og mere flydende Latin end han – jeg dristede mig ej at gaae til Examen endnu det første Aar« (Brev til Bertel Møller, 2. november 1801, citeret i Hellesen og Tuxen 1993:206).

Ved overgangen til det 20. århundrede har latin helt udspillet sin rolle på universitetet, bortset fra ceremonielle funktioner.

I det 20. århundrede skyder der nye universiteter op i Århus, Odense, Roskilde og Ålborg. Alle steder i landet, inklusive København, er dansk det altdominerende sprog, i hvert fald indtil engelsk for alvor melder sig på banen i 1990'erne og indtager en mere og mere fremtrædende position frem til i dag.

Forskningssprog

Sådan ser billedet altså ud i grove træk, når vi taler om *undervisningssprog*. I forskningssammenhæng er historien lidt anderledes. Latin bliver brugt som forskningssprog op til 1800-tallet, men det er ikke lige så dominerende i forskningen som i undervisningen. Dansk bliver brugt som publiceringssprog helt tilbage fra 1600-tallet, ligesom man også ser publikationer på tysk og fransk. Det hænger sammen med, at forskningen inden for emner som naturvidenskab, rimkunst og beskrivelse af dansk og andre moderne sprog ikke havde en latinsproget forskningstradition på samme måde, som man fx havde det inden for teologi og jura.

At sproget for undervisning og forskning ikke er sammenfaldende, er ikke så underligt, når man tænker på, at universitetet frem til d. 19. århundrede først og fremmest var en undervisningsinstitution. Megen forskning foregik uden for universiteterne.

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab blev grundlagt i 1742, og dets publikationssprog var fra begyndelsen dansk (selvom universitetet på dette tidspunkt stadig foretrak latin). Men dansk var ikke et sprog med international gennemslagskraft. Den norske landmåler Wessel forelagde i 1797 sin *Om Directionens analytiske Betegning* for Selskabet, som i 1799 blev publiceret i Selskabets skrifter. Men i overensstemmelse med Selskabets sprogskik blev den offentliggjort på dansk, og ignoreret i udlandet. Der blev den først kendt 100 år senere, da en fransk oversættelse udkom (Branner 1999). I dag er det derfor ofte Argand og Gauss og ikke Wessel, som får æren for først at have beskrevet, hvordan komplekse tal kan beskrives geometrisk, fordi Argand og Gauss skrev på henholdsvis fransk og latin.

I 1800-tallet mister latin sin rolle som førende internationalt videnskabsprog. Det kan man tydeligt se i H.C. Ørsteds publika-

tioner. Ganske vist skrev han i 1820 det lille skrift *Experimenta circa effectum conflictus electrici in acum magneticam* (Forsøg over den elektriske Vexelkamps Indvirkning paa Magnetnaalen) om opdagelsen af elektromagnetismen, men at publicere på latin var snarere undtagelsen end reglen for ham. Han skrev i stedet på fransk, tysk og i stigende grad på engelsk – og især dansk, hvor han bidrog med mange nye ord til fagterminologien. At han skrev på latin i 1820 kan skyldes, at han på denne måde kunne sikre hurtige oversættelser til moderne sprog – i løbet af ganske kort tid udkom det lille skrift på dansk, fransk, engelsk, italiensk og tysk.

Samspillet mellem universitet og samfund

Hvorfor sker disse ændringer i sprogvalget gennem tiden? Det er svært at give entydige forklaringer på dette, men som den tyske lingvist Jürgen Schiewe gør opmærksom på, er 'sprogvekslen' ikke bare en simpel udskiftning af ét arbitrært tegnsystem med et andet. Nye tendenser i sprogvalg på universitetet går ofte hånd i hånd med ændringer i de grundlæggende forestillinger om, hvad et universitet og dets formål er, og hvilken rolle universitetet skal spille i samfundet. Schiewe har arbejdet med at beskrive denne udvikling i Tyskland (Schiewe 2000), og den norske sociolingvist Tove Bull har lavet en lignende analyse af udviklingen i Norge (Bull 2004).

Med inspiration fra disse kilder kan man i meget grove træk opdele dansk universitetshistorie i fire epoker på denne måde:

Universitetstype	Periode	Princip	Sprog
Middelalderuniversitetet	15. – 16. århundrede	<i>auctoritas</i> (autoritet)	latin
Oplysningsuniversitetet	17. – 18. århundrede	<i>ratio</i> (fornuft)	latin, europæiske sprog (og dansk)
Det nationale universitet	19. – 20. århundrede	Nationalstaten	dansk
Det post-nationale universitet	20. – 21. århundrede	Markedet	engelsk og dansk

Hver epoke byder på forskellige forestillinger om, hvad et universitet er eller bør være, og forskellige opfattelser af, hvilke formål universitetet grundlæggende skal tjene. Man kan sige, at den grundlæggende ide med universitetet skifter i takt med, at det legitimerende princip bag institutionen skifter. Det spændende er, at hver ny epoke byder på et nybrud i sprogvvalg på universitetet.

Middelalderuniversitetet var forankret i kirkens autoritet; universitetets religiøse formål var en selvfølgelighed i samtiden, og det er derfor ikke nogen overraskelse, at latin – som kirkens sprog – er hovedsproget på universitetet i denne periode.

I den næste epoke spiller kirken stadig en vigtig rolle, men efter reformationen drejer det sig om den danske nationale kirke, hvor latin spiller en mindre rolle, og universitetet finder i slutningen af det 17. – og særligt det 18. århundrede – i stigende grad sit legitimerende princip uden for kirken – i oplysningstanken og fornuften. Udviklingen i sprogvvalget kan i denne periode primært ses som en bevægelse *væk fra* latin og de gejstlige værdier, latin forbindes med.

Mod slutningen af det 19. århundrede og særligt i det 20. århundrede går udviklingen *hen imod* nationalsproget og de positive værdier, som det nationale forbindes med i denne periode; fokus er på nationsofbygningen og nationalstaten.

Den sidste nuværende epoke indtræder i slutningen af det 20. århundrede. I denne periode anskues universitetet i stigende grad gennem neoliberalistiske briller som en virksomhed, der opererer på et internationalt marked. Sprogligt slår det igennem i en øget brug af engelsk, fordi engelsk i neoliberalismens optik fremstår som dét relevante sprog for det globale marked (Haberland 2009).

Engelsk forekommer i dag at være det 'naturlige' valg, hvis man gerne vil 'have kunder i butikken' eller 'sælge sine varer', altså tiltrække studerende, publicere og patentere.

Internationaliseringens sproglige paradoks

Den sproglige mangfoldighed, som dansk universitetshistorie opbyder, er i dag midlertidigt kulmineret i en tosporet ensporethed. Følger man den offentlige debat om sprog på universiteterne, får man meget nemt den opfattelse, at der kun findes to sprog i verden, dansk og engelsk, og det ene er ved at æde det andet, så vi snart kun har et tilbage.

Ser man sprogvvalgssituationen på denne måde, som en kamp mellem dansk og engelsk, lider man imidlertid af en form for sprogblindhed, der nok er forståelig, når man tager tidsånden i betragt-

ning, men som ikke desto mindre medfører, at man er i fare for at overse den sproglige mangfoldighed, som det internationale universitet rent faktisk rummer.

Der bruges således færre og færre sprog på universiteterne, til trods for at universitetsbefolkningerne bliver mere og mere internationale, og mange sprog, der tidligere har haft en rolle at spille i det offentlige universitære rum, har med en øget internationalisering fået en mere snæver anvendelsesmulighed.

Sproglig mangfoldighed viger pladsen for sproglig ensretning. Mens det tidligere var muligt at bruge danske, norske, svenske og endda også engelske, tyske og franske tekster som fælleslæsning i en dansksproget undervisning, er man nu på kurser, hvor der undervises på engelsk, henvist til udelukkende at bruge engelsksprogede materialer. Ikke fordi deltagerne ikke behersker andre sprog, men fordi de ikke er fælles om andre sprog end engelsk.

Og så er det vel bare 'naturligt', at man i stigende grad bruger engelsk, eller hvad? Det kan man måske mene, men i virkeligheden viser denne lille historiske gennemgang, at det er svært at argumentere for, at der findes et 'naturligt' sprogvalg for undervisning og forskning på de danske universiteter. 'Naturligt' er i hvert fald et relativt begreb. Ændringerne i sprogvalg og sprogværdier på universiteterne skal forstås i sammenhæng med udviklinger i det omgivende samfund og skiftende opfattelser af universitetets rolle i samfundet.

Noter

1 Dette bidrag bygger på Janus Mortensens oplæg ved åbningen af CALPIU-forskningscentret på Roskilde Universitet den 11. september 2009.

2 I hvert fald inden for det nuværende Danmarks grænser. Lund (hvor

der fandtes et *studium generale* fra 1425-1536), Kiel (grundlagt 1665) og Christiania/Oslo (grundlagt 1813) er i dag ikke længere danske.

Litteratur

Branner, Bodil (1999): "Caspar Wessel on representing complex numbers". I: *European Mathematical Society Newsletter*, 33, 1999, 13-16.

Bull, Tove (2004): "Dagens og gårsdagens akademiske lingua franca. Eit historisk tilbakeblikk og eit globalt utsyn." I: Dag F. Simonsen (red.):

Språk i kunnskapssamfunnet. Engelsk – elitenes nye latin? Oslo: Gyldendal, 2004, 35-45.

Haberland, Hartmut: »English – The Language of Globalism?« I: *Rask. Internasjonalt tidsskrift for sprog og kommunikation*, 30, 2009, 17-45.

- Haberland, Hartmut og Janus Mortensen (2009): »Engelsk – et nøgleord fra RUC til Tokyo.« I: Ken Farø, Alexandra Holsting m.fl. (red.) (2009): *Sprogvidenskab i glimt: 70 tekster om sprog i teori og praksis*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 385-388.
- Hellesen, Jette Kjærulff og Ole Tuxen (1993): »Københavns Universitet 1788-1848.« I: Leif Grane og Kai Hørby (red.) (1993): *Københavns Universitet 1479-1979*. Bind II, Almindelig historie 1788-1936. København: Gad, 1-268.
- Schiewe, Jürgen (2000): »Von Latein zu Deutsch, von Deutsch zu Englisch. Gründe und Folgen des Wechsels von Wissenschaftssprachen.« I: Friedhelm Debus, Franz Gustav Kollmann og Uwe Pörksen (red.) (2000): *Deutsch als Wissenschaftssprache im 20. Jahrhundert*. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Stuttgart: Franz Steiner, 81-104.
- Tamm, Ditlev (1991): »Københavns Universitet 1621-1732.« I: Svend Ellehøj, Leif Grane og Kai Hørby (red.) (1991): *Københavns Universitet 1479-1979*. Bind I, Almindelig historie 1479-1788. København: Gad, 199-314.

[TIL INDHOLD](#)